

Justyna Sokołowska - Woźniak¹

DETERMINANTY KONKURENCYJNOŚCI REGIONU

Summary

Nowadays knowledge is seen as the main factor of competitiveness on various levels: firms, regions, nations and even organizations like European Union. The purpose of this paper is to present determinants of competitiveness on regional level, among them knowledge.

The article consist of two parts. First section explains the meaning of key terms like 'region' and 'regional competitiveness'. In the second part factors of regional competitiveness are reviewed.

Uwagi wstępne

Artykuł stanowi kontynuację zainteresowań Autorki związanych z zagadnieniami tzw. „gospodarki opartej na wiedzy” [Sokołowska-Woźniak J. 2004]. W wiedzy upatruje się kluczowego czynnika konkurencyjności gospodarki, zarówno na szczeblu gospodarki kraju jak i na poziomie supra- (np. Unia Europejska) oraz subnarodowym (np. wojewódzkim)¹.

W niniejszym artykule szczególny nacisk został położony na konkurencyjność regionu (w znaczeniu jednostek subnarodowych). Rosnące znaczenie wiedzy w kształtowaniu konkurencyjności regionów zauważamy np. w działaniu Komisji Europejskiej, która uruchomiła na początku 2005 r. inicjatywę KnowReg. KnowReg ma na celu włączenie lokalnych i regionalnych działaczy w opracowywanie procedur postępowania oraz projektów rozwojowych wykorzystujących wiedzę (European Commission 2005).

Głównym celem opracowania jest odpowiedź na pytanie: co, oprócz wiedzy może kształtować konkurencyjność gospodarki na poziomie regionu? Odpowiedź zostanie udzielona na podstawie studiów literaturo-

*mgr, Katedra Ekonomii, Wyższa Szkoła Biznesu – National-Louis University w Nowym Sączu

¹ Najważniejszy obecnie program Unii Europejskiej – tzw. Strategia Lizbońska – zakłada właśnie budowanie konkurencyjnej gospodarki opartej na wiedzy.

wych. Artykuł składa się z dwóch części. W pierwszej części artykułu wyjaśniono pojęcia „region” oraz „konkurencyjność regionów”. Druga część zawiera przegląd czynników (determinant), które mogą decydować o konkurencyjności regionów.

1. Konkurencyjność regionów

Konkurencyjność regionu jest określeniem często używanym w teorii i praktyce rozwoju regionalnego. Konkurencyjność regionów (a dokładniej jej wzrost) stała się jednym z celów polityki gospodarczej [uchwała Rady Ministrów 2001]. Mimo „powszechności” użycia tego terminu jednoznaczne zdefiniowanie konkurencyjności regionów rodzi spore problemy. W niniejszym opracowaniu zwrócono uwagę na dwa potencjalne źródła nieporozumień: wieloznaczne pojęcie „region” oraz różne interpretacje współzawodnictwa między regionami.

Pod pojęciem regionu najogólniej rozumie się pewien obszar kraju wyróżniający się pewnymi cechami charakterystycznymi [Kopaliński W. 1994, s. 432]. Termin region można również odnieść do państwa, organizacji państw czy kontynentu. Regiony delimituje się używając kryterium normatywnego lub analitycznego. Przy kryterium normatywnym podstawowe znaczenie ma wola polityczna. Zgodnie z tym kryterium, granice regionu wyznacza się biorąc pod uwagę ilość mieszkańców, zadania stojące przed społecznością regionu, czynniki kulturowe, historyczne, itd. Kryterium analityczne pozwala na użycie terminu „region” w znaczeniu regionu naturalnego (fizyczno-geograficznego) i regionu ekonomicznego (społeczno-ekonomicznego). Pojęcie regionu ekonomicznego nie musi pokrywać się z pojęciem regionu fizyczno-geograficznego, ponieważ warunkiem wyodrębnienia regionu ekonomicznego jest występowanie odpowiednio wykształconych przez człowieka czynników produkcji [Szymła Z. 2000, s. 12].

W analizie ekonomicznej podstawowe znaczenie ma region ekonomiczny. Klasyczny podział wyróżnia trzy główne znaczenia terminu region ekonomiczny [Dziewoński K. 1967, s. 34]:

- narzędzie działania (administracyjny),
- narzędzie badania (statystyczny),
- przedmiot poznania (obiektywnie istniejący przedmiot poznania).

Warto zauważyć, że w pierwszych dwóch przypadkach region ekonomiczny pokrywa się z regionem normatywnym. Decyduje o tym podział administracyjny kraju oraz sposób zbierania danych statystycznych.

W literaturze często podkreśla się też następujący podział regionów ekonomicznych [Winiarski B. 2000, s. 342-343]:

- regiony strefowe, określane jako wewnętrznie jednolite obszary cechujące się wyraźną dominacją określonej działalności społeczno-gospodarczej, odróżniające się pod względem tej cechy od innych obszarów (regiony rolnicze, turystyczne, itp.);
- regiony węzłowe, definiowane jako jednostka terytorialna, w obrębie której można wyróżnić: część centralną (węzeł), która stanowi najczęściej duże miasto; otoczenie, obszary peryferyjne oraz sieć powiązań między częścią centralną a peryferiami.

Interesującą propozycję definicji regionu (ekonomicznego) przytacza H. Siebert. Przedstawia on region jako pośrednią kategorię między gospodarką kraju, która nie uwzględnia wymiaru przestrzeni oraz wysokozdegregowanego systemu ekonomicznego zdefiniowanego jako układ punktów w przestrzeni [Siebert H., 1967]. Ta koncepcja jest w gruncie rzeczy podobna do pojęcia sektora, umożliwia pewne połączenie indywidualnych podmiotów (najczęściej firm) i rozpatrywania ich jako pewnej całości bez konieczności całkowitej agregacji do systemu gospodarki narodowej.

Powyższa charakterystyka pojęcia „region” wyjaśnia w największym skrócie niejednoznaczność tego terminu. Wydaje się, że obecnie dominuje podejście, które odnosi termin „region” do subnarodowej jednostki terytorialnej. Ma ona stanowić węzłowy region ekonomiczny. Zakłada się, że normatywny podział kraju na regiony (regiony administracyjne i statystyczne) odzwierciedla rzeczywisty układ regionów ekonomicznych w kraju. Co więcej, tak rozumiany jest często regionem upodmiotowionym, tzn. region nie tylko jest obiektem oddziaływania centrum decyzyjnego państwa, ale także potrafi prowadzić działania we własnym interesie (poprzez wybieranych przedstawicieli). W przypadku Polski tak określony region (ekonomiczny) obecnie najbardziej odpowiada województwu.

Konkurencyjność danego obiektu odwołuje się do pojęcia konkurencji, rozumianej jako proces współzawodnictwa pomiędzy obiektami [Blaug M. 2000, s. 629-631], [Hildenbrand D. 2002, s. 108-182], [Hayek von F. A. 1998, s. 54]. Konkurencyjność jest cechą analizowanego obiektu, umożliwiającą mu osiągnięcie zamierzonego celu. Konkurencyjność można analizować pod kątem wyników osiąganych przez obiekt (pozycja konkurencyjna, konkurencyjność wynikowa) i/lub przez pryzmat czynników (potencjału) decydujących o możliwości długookresowej zdolności do współzawodnictwa (zdolność konkurencyjna, konkurencyjność czynnikowa) [Bieńkowski W. 1993, s. 19].

Terminu konkurencyjność można używać zarówno w kontekście dynamicznym (gdzie istotne są zmiany) jak i statycznym (w danym punkcie czasowym). Zarówno przy badaniu konkurencyjności obiektu z punktu widzenia poszczególnych cech składowych (tzn. przy analizie czynnikowej), jak i wyników współzawodnictwa możemy mówić o przewadze (przewaga konkurencyjna) lub o opóźnieniu danego obiektu w stosunku do innych (luka konkurencyjna) [Klasik A., Kuźnik F. 2001, s. 29]. Lukę/przewagę konkurencyjną można przedstawić jako czterowymiarowy wektor uwzględniający: różnice w bieżącej pozycji konkurencyjnej, różnice w przyszłej pozycji konkurencyjnej, różnice w obecnym potencjale konkurencyjnym i różnice w strategii konkurowania. Przewagę konkurencyjną uzyskuje się poprzez ukształtowanie nowych zasobów, zmianę jakości bądź konfiguracji zasobów już istniejących oraz nowy sposób ich prezentacji i eksploatacji (innowacje). Przewaga konkurencyjna jest zawsze innowacją, lecz innowacja nie zawsze jest przewagą konkurencyjną. Posługiwanie się terminem konkurencyjność lub konkurencyjny w odniesieniu do pewnego podmiotu gospodarującego wymaga określenia pewnej miary konkurencyjności. Ma ona najczęściej charakter względny i wymaga punktu odniesienia. Punktem odniesienia może być stan w przeszłości lub też osiągnięcia ekonomiczne innych (rywalizujących z nim) podmiotów.

Pojęcie konkurencyjności, współzawodnictwa między regionami, nie jest pojęciem nowym. Już klasyk „nauki o regionach” (ang. *regional science*) W. Isard podkreśla jej znaczenie w rozwoju regionów [Isard W. 1965, s. 16-17]. Zaznacza on, że regiony konkurują ze sobą w zbycie towarów na poszczególnych rynkach regionalnych i subregionalnych (przez co również muszą troszczyć się o utrzymanie – pozyskanie - kapitału w swych granicach).

Mimo tak głębokich korzeni (lata 60.), pojęcie „konkurencyjność regionu” nie doczekało się na jednoznaczne określenie. Zdefiniowanie konkurencyjności regionu jest uzależnione od przyjętego stanowiska teoriopoznawczego. Literatura wyróżnia dwa sposoby określania konkurencyjności regionu [European Commission 2003, s. 2-3]. Pierwsze eksponuje konkurencyjność firm zlokalizowanych w danym regionie - podejście mikroekonomiczne. Drugie odwołuje się do konkurencyjności kraju - podejście makroekonomiczne.

Przy pierwszym podejściu nacisk jest położony na produktywność (wydajność) czynników produkcji osiąganą w regionie². Produktywność

² P. Krugman uważa, że niektórzy ekonomiści używają słowa konkurencyjność aby w „poetycki sposób” określić produktywność, por. Krugman P. 1996, s. 18.

definiuje się jako wytworzoną wartość przypadającą na jednostkę pracy lub kapitału. Zależy ona zarówno od jakości i właściwości produktów, jak i od sprawności, z jaką się je wytwarza. Celem całego społeczeństwa staje podnoszenie poziomu życia obywateli, a ten uzależniony jest od efektywności (w celu podwyższania poziomu życia trzeba podnosić efektywność). Widać tu odejście od klasycznej teorii wyjaśniającej konkurencję między narodami a opierającą się na „klasycznych” czynnikach produkcji i poszukiwanie nowej koncepcji konkurencyjności kraju. Szeroki przegląd koncepcji konkurencyjności wywodzących się z tego stanowiska przedstawia M.E. Porter [Porter M.E. 2001, s. 24-45].

Większość definicji konkurencyjności opartych na podejściu makroekonomicznym nawiązuje do terminologii Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (ang. *Organisation for Economic Cooperation and Development - OECD*), która określa konkurencyjność jako „stopień, w jakim kraj może – w warunkach wolnego i działającego na sprawiedliwych zasadach rynku – produkować dobra i usługi, które są w stanie sprostać wyzwaniom międzynarodowych rynków, równocześnie dbając (utrzymując) i rozwijając realne dochody swoich mieszkańców w długim okresie czasu” [Garelli S.]. Zastosowanie podejścia makroekonomicznego znajdujemy w analizie szwajcarskiego Instytutu Rozwoju Zarządzania (ang. *International Institute for Management Development - IMD*). Opracowuje on corocznie Światowy Rocznik Konkurencyjności (ang. *World Competitiveness Yearbook - WCY*), stanowiący jedno z najlepszych źródeł informacji o konkurencyjności w skali całego świata (IMD 2003). Do określenia konkurencyjności kraju stosuje się ok. 400 mierników. Ranking na podstawie tych kryteriów, konstruowany pierwotnie tylko dla krajów, od 2003 roku ewoluuje w kierunku jednostek subnarodowych (obejmuje m.in. Bawarię, Szwecję).

Mikroekonomiczne i makroekonomiczne podejście do konkurencyjności ma szereg ograniczeń. Najważniejsze z nich to stosowanie zarówno do firm jak i do jednostek terytorialnych tego samego określenia. P. Krugman wskazuje trzy podstawowe różnice między konkurowaniem firm i jednostek terytorialnych [Krugman P. 1994, s. 28-44]:

1. Nieefektywnie gospodarujące firmy wypadają z rynku, natomiast nie może to spotkać jednostki terytorialnej.
2. Jeżeli można twierdzić, że firmy na ogół rywalizują ze sobą w taki sposób, że jedna zyskuje a druga traci (np. przy rozważaniu udziału w rynku), to taki wniosek nie jest uprawniony w stosunku do regionów, ponieważ sukces jednego regionu może tworzyć warunki do

rozwoju drugiego (np. poprzez handel wszyscy zyskują). Zapożyczając nazewnictwo z teorii gier mówimy, że rywalizacja między firmami jest grą o sumie zerowej, a rywalizacja między regionami grą o sumie dodatniej.

3. Jeżeli przyjąć koncepcję bazującą na produktywności, to musimy również przyjąć, że celem rywalizacji regionów jest wzrost produktywności czynników wytwórczych.

W praktyce obydwa podejścia uzupełniają się. Zwrócono na to uwagę w jednym z projektów Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, w którym zostały wyróżnione cztery podejścia do studiów nad konkurencyjnością i relacjami między konkurencyjnością przedsiębiorstw i jednostek terytorialnych [Hatzichronoglou T. 1996]:

1. Inżynierskie (ang. *engineering*), gdzie konkurencyjność państw jest pochodną konkurencyjności firm i jakości strategii ich rozwoju, stanowi sumę konkurencyjności przedsiębiorstw działających na jego terytorium.
2. Systemowe (ang. *systemic/ environmental*), zakładające współzależność działań przedsiębiorstw i państwa w kształtowaniu konkurencyjności, konkurencyjność przedsiębiorstwa jest postrzegana jako cecha wynikająca z czynników zewnętrznych, takich jak poziom konkurencji na rynku, sprawność funkcjonowania rynku kapitałowego i rynku pracy, jakość infrastruktury, itp.
3. Kapitałowe (ang. *capital development*), w ramach którego konkurencyjność gospodarki uzależniona jest od zdolności gospodarki do akumulacji kapitału (tak fizycznego jak i ludzkiego). Podejście to skupia się na czynnikach, które w długim okresie pozwolą na dystansowanie słabszych rywali.
4. Eklektyczne (ang. *eclectic/ academic*), gdzie konkurencyjność jest postrzegana jako obszar nie do końca zbadany i wymagający dalszych podejść, analiza konkurencyjności ma tutaj zwrócić uwagę na różne aspekty konkurencyjności.

2. Czynniki konkurencyjności regionu

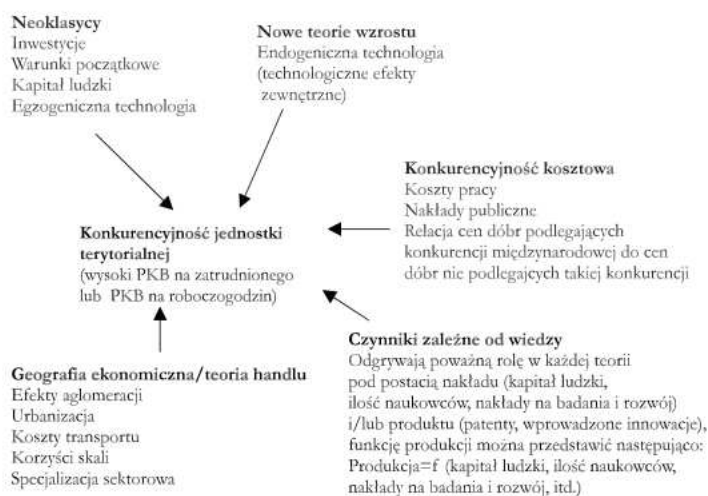
Przez czynnik konkurencyjności (determinantę) rozumie się przyczynę kształtującą konkurencyjność regionu (pośrednio lub bezpośrednio). Jeszcze przed omówieniem rodzajów czynników konkurencyjności należy zauważyć, że skoro osiągnięcie konkurencyjności prowadzi do wzrostu gospodarczego, to najczęściej przyjmuje się, że czynniki warunkujące konku-

rencyjność będą także wpływały na wzrost gospodarczy (czyli determinanty konkurencyjności są zarazem czynnikami wzrostu gospodarczego).

Literatura przedmiotu przytacza wiele czynników konkurencyjności regionalnej. Wybór determinant konkurencyjności regionalnej, pogrupowanych według różnych szkół poglądów w ekonomii prezentuje rysunek 1. Pogrubioną czcionką przedstawiono szkoły, natomiast normalną czcionką czynniki konkurencyjności. Warto zauważyć, że nie zawsze łatwo jest odzielić determinanty konkurencyjności kraju i regionu. Można raczej mówić o zmianie wagi danych czynników w zależności od skali. W konkurencyjności kraju na pierwszy plan wysuwają się czynniki eksponowane przez szkołę neoklasyczną, wzrostu endogenicznego i konkurencyjności kosztowej. Dla regionu natomiast kluczowe znaczenie mają czynniki związane z lokalizacją i specjalizacją (geografia ekonomiczna) oraz z podejściem eksponującym rolę wiedzy i innowacyjności.

Odmienną typologię determinant konkurencyjności opisuje jeden z klasycznych podziałów determinant konkurencyjności to podział na czynniki endogeniczne i egzogeniczne [Holik G., Nowak Z., Prusek A. 1999, s. 64]. Do czynników endogenicznych zaliczymy zasoby ludzkie, potencjał ekonomiczny regionu, wyposażenie w infrastrukturę społeczno – ekonomiczną, itp. Wśród egzogenicznych znajdują się polityka ekonomiczna kraju, inwestycje pozaregionalne (szczególnie zagraniczne), itd.

Rysunek 1. Wybór determinant konkurencyjności jednostek terytorialnych

Źródło: Gardiner B. (2003), s. 5.

Innym podziałem, który również należy uznać za klasyczny, jest wyróżnienie czynników [Dołęgowski T. 2002, s. 18-19]:

- twardych – (ang. *tangibles*) materialnych, mających wymiar ilościowy, za którymi kryją się nakłady pracy i kapitału, zasoby naturalne;
- miękkich – (ang. *intangibles*) niematerialnych, o wymiarze jakościowym, związanych ze sprawnością alokacji zasobów, korzyściami skali produkcji, kosztami komparatywnymi, efektywnością w skali mikroekonomicznej i nowoczesnością technik produkcji.

W ostatnich dekadach widać tendencję do eksponowania drugiej grupy czynników, co można zauważyć przy poszukiwaniu nowego paradygmatu rozwoju, w postulatach ekonomii neoinstytucjonalnej oraz rozwoju endogenicznych teorii wzrostu gospodarczego. Wiąże się to ściśle z przemianami zachodzącymi w sferze realnej, takimi jak rewolucja teleinformatyczna, postępujący proces globalizacji, liberalizacji i integracji gospodarczej, wzrost znaczenia aspektów ekologicznych. Coraz mniejsze znaczenie przywiązuje się do czynników twardych, a przede wszystkim znaczenia surowców.

Literatura polska stosunkowo szeroko omawia czynniki wpływające na konkurencyjność regionu [np. Szymła Z. 2000]. Determinanty konkurencyjności regionalnej bardzo szczegółowo przedstawia B. Winiarski [Winiarski B. 1998, s. 50-52]. Omawiając determinanty konkurencyjności konfrontuje czynniki związane z realnie występującymi warunkami z czynnikami lokalizacji. Do pierwszych zalicza:

- strukturę gospodarki, tzn. gałęzie i przedsiębiorstwa zdolne do uczestnictwa w międzyregionalnym i międzynarodowym podziale pracy i do odnoszenia sukcesów w ekonomicznym współzawodnictwie;
- dobre ogólne zagospodarowanie, obejmujące pełne wyposażenie w urządzenia infrastruktury techniczno – ekonomicznej i społecznej, zapewniające dogodną dostępność komunikacyjną regionu, jego powiązania z krajowym i międzynarodowym układem transportu, zasilanie w energię, wodę, gaz, sprawny i rozwinięty system edukacji, ochrony zdrowia i świadczeń socjalnych, urządzeń wypoczynku;
- obecność instytucji i zakładów naukowo – badawczych tworzących oparcie dla procesów innowacyjnych;
- istnienie w regionie uczelni wyższych;
- sieć tzw. „otoczenia okołobiznesowego” – banki, konsulting, ubezpieczenie itp.
- dobre warunki i stan środowiska – woda, powietrze, gleba, zróżnicowanie terenu;
- rezerwy terenów nadających się do lokalizacji inwestycji bądź zmian w sposobie zagospodarowania – przystępność ceny ziemi i wysokość renty gruntowej.

Drugą grupę tworzą czynniki lokalizacji. Klasyczna definicja wyjaśnia czynnik lokalizacji jako określoną korzyść uzyskiwaną przez przedsiębiorcę z tytułu zlokalizowania prowadzonej działalności gospodarczej w danej miejscowości (wyrazem jej jest oszczędność w kosztach działalności). Tak więc, czynnik lokalizacji jest w istocie pewną formą korzyści zewnętrznej. Do czynników lokalizacji zaliczamy [Gruchman B. 2001]:

- bazę surowcową;
- zbliżenie do rynku zbytu;
- obecność zasobów siły roboczej;
- czynnik aglomeracji.

Czynniki lokalizacji istotne dla przedsiębiorstw podlegają zmianom w czasie. Jak we wszystkich determinantach konkurencyjności uwidacznia się wzrost znaczenia „jakościowych” czynników lokalizacji. Tabela 1 prezentuje zestawienie „starych” i „nowych” kryteriów lokalizacji.

Tabela 1. Stare i nowe kryteria lokalizacji

Lata 60.	Lata 90.
Łatwość naboru siły roboczej	Kwalifikacje siły roboczej
Koszty robocizny	Koszty robocizny
Słabość związków zawodowych	Koszty wynajęcia obiektów produkcyjnych i biurowych
Możliwość nabycia budynków/nieruchomości	Ceny ziemi
Łatwość nabycia surowców	Bliskość autostrady
Koszty transportu, infrastruktura transportowa	Bliskość lotniska międzynarodowego
Dostatek mocy	Ponadregionalne połączenia kolejowe
Dogodne powiązania z rynkiem	Koszty energii
Lokalne możliwości kooperacji	Bliskość dostawców
Specjalizacja lokalnego przemysłu	Jakość administracji lokalnej
Siedziba dyrekcji	Oplaty lokalne
Niskie podatki	Usługi miejscowych banków
Pomoc finansowa władz publicznych	Wspieranie działalności gospodarczej przez władze publiczne, jednostki obsługi biznesu, izby gospodarcze
Klimat	Dobry wizerunek miasta/regionu
	Bliskość szkół wyższych
	Bliskość instytutów badawczych
	Komunikacja miejska
	Mieszkania
	Zaplecze medyczne
	Życie kulturalne
	Możliwość wypoczynku

Źródło: Gorzelak G., Jatoniecki B. 2001.

Ważnym spostrzeżeniem odnośnie czynników konkurencyjności jest z pewnością identyfikacja przez M. E. Portera trzech etapów rozwoju gospodarki, którym odpowiadają różne determinanty konkurencyjności [Porter M. E. 2004, s. 34-45]. Na poziomie gospodarki opartej na podstawowych czynnikach produkcji (ang. *factor-driven economy*) na pierwszy plan wysuwają się takie czynniki jak koszty pracy czy dostępność surowców naturalnych. Technologia jest importowana. Firmy konkurują na rynkach głównie ceną. W gospodarce opartej na inwestycjach (ang. *investment-driven economy*) głównym źródłem konkurencyjności jest wydajność. Inwestycje w infrastrukturę ciężką, postawy władz sprzyjające przedsiębiorczości oraz bodźce do inwestowania silnie wpływają na wydajność. Technologia w dalszym ciągu pochodzi z zewnątrz (licencje, bezpośrednie inwestycje zagraniczne, imitacje). W gospodarce opartej na innowacyjności (ang. *innovation-driven economy*) głównym źródłem przewagi konkurencyjnych staje się wiedza i zdolność do innowacji. W takiej gospodarce istnieją doskonale wykształcone instytucje i bodźce wspierające zachowania innowacyjne. W ramach opracowań pomocniczych do Trzeciego raportu o kohezji społeczno – ekonomicznej, Komisja Europejska zaadaptowała propozycje Portera i zwróciła uwagę na różny charakter konkurencyjności regionów i różne czynniki, które tę konkurencyjność kształtują. Determinanty konkurencyjności można więc podzielić na następujące grupy [European Commission 2003, s. 2-38]:

- związane z konkurencyjnością regionu, postrzeganą jako wynik specjalizacji produkcji, wyróżniając pracę, kapitał i ziemię (szczególnie istotne są tutaj czynniki mniej mobilne, czyli praca i ziemia);
- związane z konkurencyjnością regionu, wynikającą z rosnących przychodów skali, tj. infrastruktura, dostępność, zasoby ludzkie i otoczenie produkcji. Te czynniki wskazują na atrakcyjność inwestycyjną regionu;
- związane z konkurencyjnością regionu, której źródłem jest wiedza (regiony jako centra wiedzy). Należą do nich: jakość instytucji, internacjonalizacja, innowacyjność, przedsiębiorczość, kultura, kapitał społeczny, środowisko, infrastruktura wiedzy (czynniki raczej „miękkie”, trudne do kwantyfikowania).

Uwagi końcowe

Niniejszy artykuł miał za zadanie przybliżyć czynniki wpływające na konkurencyjność regionów. Po przybliżeniu samego pojęcia „konkuren-

cyjności regionu” dokonano przeglądu potencjalnych czynników na nią wpływających. Z punktu widzenia zainteresowań Autorki (wiedza jako czynnik wzrostu gospodarczego), najważniejsze wnioski płynące z powyższej analizy literatury to:

1. Każdy prezentowany podział przypisuje wiedzy oddziaływanie na konkurencyjność regionu.
2. Znaczenie wiedzy, jako czynnika konkurencyjności jest uzależnione od stopnia rozwoju gospodarki regionu, im wyższy poziom rozwoju tym większe znaczenie tego czynnika.

Literatura

1. Bieńkowski W. (1993), *Oddziaływanie rządu USA na rozwój zdolności konkurencyjnej gospodarki amerykańskiej w latach 1981-1988*, „Monografie i Opracowania”, SGH, Warszawa, nr 378.
2. Blaug M. (2000), *Teoria ekonomii. Ujęcie retrospektywne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
3. Dołęgowski T. (2002), *Instytucje a rozwój gospodarczy i konkurencyjność*, w: J. Bossak, W. Bieńkowski, *Konkurencyjność gospodarki w dobie integracji z Unią Europejską i globalizacji*, SGH, Warszawa.
4. Dzięwoński K. (1967), *Teoria regionu ekonomicznego*, „Przegląd Geograficzny”, t. XXXIX, z. 1.
5. European Commission (2003), *A Study on the Factors of Regional Competitiveness*, DG Regional Policy, dokument dostępny na stronach poświęconych polityce regionalnej Komisji Europejskiej: http://europa.eu.int/regional_policy.
6. European Commission (1999), *Sixth Periodic Report on the social and economic situation and development of regions in the EU*, February 1999, dokument dostępny na stronach poświęconych polityce regionalnej Komisji Europejskiej: http://europa.eu.int/regional_policy.
7. European Commission (2003), *A Study on the Factors of Regional Competitiveness*, dokument dostępny na stronach poświęconych polityce regionalnej Komisji Europejskiej: http://europa.eu.int/regional_policy.
8. European Commission (2005), *Regions of knowledge - A pilot action - Bringing regions faster into the knowledge economy*, broszura dostępna na stronie: http://europa.eu.int/comm/research/publications/pub_en.cfm.
9. Gardiner B. (2003), *Regional Competitiveness Indicators for Europe – Audit, Databases Construction and Analysis*, RSA International Conference, Pisa, 12-15 April.

10. Garelli S. , *Competitiveness of Nations: The Fundamentals*, artykuł dostępny na stronach IMD:traktujących o Światowym Roczniku Konkurencyjności: <http://www01.imd.ch/wcy> .
11. Gruchman B. (2001), *Geneza innowacyjnego paradygmatu rozwoju*, w: Z. Szymła (red.), *Konkurencyjność miast i regionów*, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków.
12. Hatzichronoglou T. (1996), *Globalisation and Competitiveness: Relevant Indicators*, OECD/GD/(96)43, Paris, za: M. J. Radło, *Wyzwanie konkurencyjności. Strategia liżbońska w poszerzonej Unii Europejskiej*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003.
13. Hayek von, F.A. (1998) , *Indywidualizm i porządek ekonomiczny*, ZNAK, Kraków.
14. Hildebrand D. (2002), *The role of economic analysis in the EC competition rules*, Kluwer Law International, The Hague-London-New York.
15. Holik G., Nowak Z., Prusek A (1999), *Analiza strategiczna pozycji, funkcji i struktury gospodarczej województwa krakowskiego*, w: A. Fajerek (red.), *Prace z zakresu gospodarki regionalnej*, Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków.
16. IMD (2003), *The World Competitiveness Yearbook 2003*, opis dostępny na stronie <http://www01.imd.ch/wcy>.
17. Isard W. (1965), *Metody analizy regionalnej i wprowadzenie do nauki o regionach*, PWN, Warszawa.
18. Klasik A., Kuźnik F. (2001), *Konkurencyjny rozwój regionów w Europie*, w: Z. Szymła (red.), *Konkurencyjność miast i regionów*, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków.
19. Kopański W. (1994), *Słownik wyrazów obcych*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
20. Krugman P. (1994), *Competitiveness: A Dangerous Obsession*, „Foreign Affairs”, vol 73(2), s. 28-44.
21. Krugman P. (1996), *Making sense of the competitiveness debate*, “Oxford Review of Economic Policy”, vol. 12, no.3, s. 18.
22. Porter M. E. (2004), *Building the microeconomic foundations of prosperity: findings from the business competitiveness Index*, w: X. Sala-i-Martin (red.), *The Global Competitiveness Report 2003-2004*, Oxford University Press, New York – Oxford 2004
23. Porter M. E. (2001), *Porter o konkurencji*, PWE, Warszawa.
24. Siebert H. (1969), *Regional Economic Growth. Theory and policy*, Scranton, za: N. Vanhove, *Regional Policy: A European Approach*, Asgate, Aldershot, 1999, s. 132.

25. Szymła Z. (2000), *Determinanty rozwoju regionalnego*, Ossolineum, Wrocław-Kraków-Warszawa.
26. Winiarski B. (1998), *Czynniki konkurencyjności regionów*, w: M. Klamut (red.), *Konkurencyjność regionów*, Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu, Wrocław.
27. Winiarski B. (2000), *Polityka gospodarcza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.